

FEJEZETEK A SZLÁV NYELVTUDOMÁNYBÓL,
IRODALOMBÓL ÉS KULTÚRÁBÓL

Szerkesztette
Dudás Mária,
Menyhárt Krisztina

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A KIADVÁNY MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA
Budavári Bolgár Önkormányzat

SZAKMAI LEKTOROK

Lebovics Viktória

Pátrovics Péter

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő: Lukács István

A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-162-8

TARTALOM

Előszó	7
CSÁSZARI ÉVA Élettörténetek és kétnyelvűség	9
DUDÁS ELŐD 18. századi bácskai bunyevác szövegek nyelvi elemzése	21
DUDÁS MÁRIA Öröm és bánat kifejezése a magyar és bolgár frazeológiában	34
FEDOSZOV OLEG Földrajzi nevek és a frazeológia	44
ISTVÁN ANNA Régi magyar képversek szlovák vonatkozásai	53
JAKOVLJEVIĆ DRAGAN A szerb irodalomkritika kialakulása és sajátosságai a Habsburg Monarchia korában	65
JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA Az alkotói folyamat önreflexiója Karel Čapek válogatott műveiben	78
KISS SZEMÁN RÓBERT Régiségek és hamisítások a 19. század eleji szláv kultúrákban	91
LUKÁCS ISTVÁN Mesenovella a századelőn – Ivan Cankar és Balázs Béla	105
LUKÁCSNÉ BAJZEK MÁRIA A felsőszölnöki nyelvjárás szókincse	114

MANN JOLÁN	
„Repülünk Pannónia fölött”: Miroslav Krleža útirajzai	127
MENYHÁRT KRISZTINA	
Szűz Mária kultusza a bolgár és a magyar néphitben	138
PAVIČIĆ MLADEN	
Dominik Smole <i>Fekete napok és egy fehér nap</i> című regényéről ...	152
RÁGYANYSZKI GYÖRGY	
A biblikus cseh nyelvű liturgia mítosza a magyarországi szlovák evangélikus gyülekezetekben	164
URKOM ALEKSANDER	
Gazdasági terminológia a magyar-szerb lexikográfiában	175
VIG ISTVÁN	
Újszemponatok a horvát partikula meghatározásához	183
ZSILÁK MÁRIA	
A Várnai csata (1444) utóélete írott forrásokban és a szóbeliségben	194

RÉGISÉGEK ÉS HAMISÍTÁSOK A 19. SZÁZAD ELEJI SZLÁV KULTÚRÁKBAN*

KISS SZEMÁN RÓBERT

Abstract: The study deals with the role of Slavic antiquities in the age of national revivals and with the forging of such antiquities. It asserts that these artefacts, authentic and forged alike, played an important role in moulding the cultural canons of the Slavic nations of Central Europe. Researching the reasons for the forging, it points out structural gaps in the canons in Central Europe as well as traumas stemming from forgeries. Using four examples taken from Kollár's oeuvre, it presents the most common motives behind Slavic forgeries along with the kinds of fake most frequently encountered; it also shows the processes by which forgeries were exposed for what they were. It discusses the subject of Slav antiquities and forgeries in Central Europe bringing in the cultural context of Western Europe.

Keywords: Slavic antiquities, forgery, cultural canons, national revivals, 19th-century Czech and Slovak literature

Az alábbi tanulmány célja, hogy a kortárs szlavisztika két elhanyagolt területének egymásba játszásával fölhívja a figyelmet a régiségek hamisításának jelenségére, amely szerves részét alkotta a nemzeti ébredés kultúrájának. Régiség fogalmán olyan 19. század előtti szöveges vagy vizuális információt értettek, amelyet oklevél, könyv, kép, érme, szobor vagy bármilyen egyéb médium hordozott. A régiségek gyűjtése divattá vált a szóban forgó korban, és a leghíresebb régiségkollekciók, mint például a czartoryskiai vagy a széchenyiek gyűjteménye később alapjává vált a nemzeti múzeumi gyűjteményeknek. A gyűjtés ugyanakkor előhívta azt az igényt is, hogy leírják és rendszerezzék a régiségeket, amelyek aztán korpuszként szolgáltak a modern nemzeti kulturális kánonok megképzéséhez.

A kor egyik legismertebb szláv régisége a reimsi *Szláv Evangeliárium* volt, amely a kutatás mai állása szerint a IV. Károly német-római császár idején reneszánszát élő csehországi glagolita írásbeliség (PACNEROVÁ 1996: 45–62) termékeként jött létre 1395-ben a prágai Emmaus-kolsotorban. E glagolita kódexet később egybekötötték egy cirill betűkkel íródott másik könyvvel,

*A tanulmány az NKFI (K 124873 sz.) *Hungarikumok Ján Kollár életművében* c. pályázat támogatásával készült.

amely valószínűleg a 12. században, Kijevben íródott. Az *Evangelárium* ebben a formájában 1574-ben került Reimsbe, ahol francia királyok sora esküdött rá koronázása alkalmával (HAWRYLUK 2009). A francia forradalom idején az *Evangelárium* átmenetileg eltűnt (KOLLÁR 1832: 495–496). E szláv régiségről a 18–19. század fordulóján indult meg a tudományos diskurzus, amelynek egyik első szereplője Franz Karl Alter (1749–1804) bécsi régiség-tudós volt. A régiség eredetéről szóló vitába Josef Dobrovský is bekapcsolódott, aki további német forrásként Johann Gottfried Eichhorn bibliai könyvekkel kapcsolatos sorozatára utalt (EICHHORN 1800). A szláv régiség népszerűsítését Schlözer is folytatta a kor tudományosságában rendkívül sokra tartott *Nesztor-krónika* kiadásában: „a szláv evangeliáriumnak, amelyre a francia királyok reimsi koronázásukkor esküdtek, különösen réginek kellett lennie: sajnos a forradalom eleji kannibalizmus következtében megsemmisült” (SCHLÖZER 1802; KOLLÁR 1832: 495). Kollár a *Szlávia leánya Acheron* című énekében a sansculottokat és jakobinusokat azért küldi pokolra, mert megsemmisítették ezt a becses szláv régiséget (KOLLÁR 1852: 612).

E példát azért választottam, mert általa rámutathatunk a régiség számos jellemző jegyére. Eszerint a régiség kánonbeli értékét leginkább a kora adja (18–19. században nem a cseh középkorhoz, hanem az azt több évszázaddal megelőző ósláv korhoz kapcsolták az *Evangeláriumot*). A régiségnek ezenkívül minél speciálisabban és kizárólagosan kell kötődnie az adott nemzet történelméhez és kultúrájához (a cirill és a glagolita egyértelműen szláv írás). A régiség kánonbeli értékét tovább növelte a kulturális kánonban, ha az minél jelentősebb történelmi személyekkel volt összefüggésbe hozható (a francia királyok sora szintén eleget tett ennek az elvárásnak). Végül pedig minél misztikusabb és kalandosabb a szóban forgó régiség története, annál nagyobb spekulációs teret enged a vele foglalkozó interpretációknak (az *Evangelárium* ezt a követelményt is teljesítette, hiszen nem voltak tisztázottak keletkezésének, Franciaországba kerülésének, aminthogy eltűnésének körülményei sem a francia forradalom idején).

A régiségek fontosságát jelzi, hogy Kollár a *Szlávia leányá-nak* a Szláv Mennnyországot bemutató *Lethe* című énekében a 462.

szonettet szentelte nekik: a Szláv Régiségek Termében található tárgyakból álló bemutatót nyugodtan tekinthetjük az első szláv virtuális múzeumi kiállításnak. A szóban forgó szonett harmadik versszakában sor kerül a szláv régiségekkel foglalkozó gyűjtők és tudósok felsorolására is: közöttük a lengyel Zorian Dołęga-Chodakowskira (1784–1825) (KOLLÁR 1832: 346), akinek *O Sławiańszczyźnie przed chrześcijaństwem (A szlávságról a kereszténység előtt)* című műve fontos volt a korszak tudományos életében. Jankovich Miklósr (1773–1846), aki a magyar *Tudományos Gyűjtemény* tudós szerzője volt, és akinek Kollár „fölbecsülhetetlen értékű régiség- és érmegyűjteményét” említi meg a *Magyarázatokban* (KOLLÁR 1832: 346), Andreas Gottlieb Maschra (1724–1807), akiről a későbbiekben még részletesen ejtünk szót, vagy Martin Friedrich Arendtra (1773–1823), akit Kollár Diogenészhez hasonlít, említi pesti tartózkodását és munkásságából az északi szláv vonatkozású írását emeli ki (KOLLÁR 1832: 346–347). Ebbe a nemzetközi társaságba kapcsolódtak be más közép-európai régiségtudósok is, a cseh Josef Dobrovský és Josef Jungmann, a magyar Horváth István, a szlovén Jernej Kopitar és nem utolsósorban Ján Kollár és Pavol Jozef Šafárik is. Az ő szívós elemző- és értékelő munkásságuknak köszönhető, hogy a 19. század első évtizedeiben valamennyi közép-európai nemzet létrehozta a maga sajátos régiségkorpuszát. Ezek a korban meglehetősen képlékeny, sőt amorfnak nevezhető kánonok azonban nem csupán komoly belső hiányosságoktól és feszültségektől voltak terhesek, hanem folyamatosan konfrontálódni kényszerültek más nemzetek hasonló képződményeivel is. A formálódó nemzeti kánonok belső (szerkezeti) feszültségei és külső (más rendszerekkel való) konfrontációi szolgáltatták az alapját a legtöbb régiségügyi vitának. A kánonképzés tehát mindig bonyolult folyamat, és nem kevésbé volt az a nemzeti ébredés korában (GORAK 1991), hiszen a kulturális kánonok a korban a nemzeti hovatartozás fontosságát hirdető társadalmi csoportok ideologikus reprezentációs formái (ALTIERI 1983: 39), amelyekben előkelő helyet kaptak a régiséghamisítások is.

A hamisítás hermeneutikai értelemben támadás az *igazi* ellen, amely a rendszer egészét kérdőjelezi meg, és ezzel zavart okoz.

A zavarból csupán egyvalakinek származhat előnye, ez pedig a hamisító. A hamisítónak azért van szüksége helyzeti előnyre, mert valamiben hiányt szenved. A megtévesztési stratégiákat kutatva Radnóti Sándor szerint a hamisítások oka lehet az anyagi haszon reménye, az önálló művek sikerének hiánya, a harag a kánonképző rendszerrel szemben vagy egyszerűen csupán az imposztorkodás öröme (RADNÓTI 1995: 31–54). Ezek megfelelő arányú kevercse világosan kimutatható a szláv régiséghamisítók esetében is. Ami azonban újszerű elemként egészíti ki a fenti motivációs kocktelt a 18. és 19. század fordulóján, az a modern nemzet ügyéhez kapcsolható: a hamisítások létrehozása és az általuk hordozott hamis információk buzgó terjesztése és beépítése a nemzeti kulturális kánonba olyan elem, amely szerves részévé vált a modern nemzet megképződésének.

A hamisítás, mint megtévesztő technika, éppúgy történeti időhöz kötött, mint bármi egyéb létező. A hamisított régiség alapvetően annak tárgyiasult formája, amit a hamisító képzel vagy gondol a régiségről. Ennélfogva a hamisítvány nemcsak az elmúlt korok jellemző vonásait, hanem a hamisító és a hamisítás jelenkorának jegyeit is magán viseli (SZILÁGYI 2005: 167–175). Ez adhat magyarázatot arra, hogy az egyes hamisítók viszonylag könnyen megtévesztik a kortársaikat, akik nemritkán lelkesen fogadják hamisítványaikat, hiszen abban a múlt és a jelen számukra relevánsnak látszó komponensei vegyülnek. Jó példával szolgál erre a *Királyudvari és Zöldhegyi kézirat* cseh recepciója, amely 1816-os és 1817-es megjelenésének időpontjában másként látszódott a felvilágosodás racionalitásának nézőpontjából és másként a romantika túlfűtött historizálásának fénytörésében. Az első pozícióban Josef Dobrovský helyezkedett el, aki számára – egy előző kor tudományfilozófiai nézőpontjából szemlélve – nyilvánvaló volt a *Kéziratok* hamisítvány volta. A másik horizonton a kortárs romantikus nemzedék képviselői foglaltak helyet, akik boldogan üdvözölték a *Kéziratok* váratlan „előkerülését” a koraközépkori cseh történelem homályából. A szóban forgó kéziratok hamisítvány-volta tehát az idő tengelyén hátrébb mozdulva még látszódott, a kortársak számára azonban láthatatlanná vált, majd pedig ugyanezen a tengelyen előrehaladva 19. század utolsó harmadáig hamisítvány-jellege ismét nyilvánvaló-

vá vált a Masaryk vezette kézirat-vitában. Ezen önlelepleződési folyamat során a kánon struktúráját megbontó elem, mint zavaró tényező hitelessége megkérdőjeleződik, pozíciójában marginalizálódás következhet be, feledésbe merülhet, esetleg, mint a *Kéziratok* recepciója mutatja, sajátos önálló műalkotásként, amelynek a szerzője ismeretlen marad, megtalálja az új helyét a kulturális kánonban.

A szláv régiséghamisítások okai között fontos helyet foglal el az a körülmény, hogy a kánonképzők hiányosnak érezték nemzeti kultúrájuk szerkezetét, és ezt a traumát *mindenáron* orvosolni igyekeztek. Ebből pedig az következik, hogy a szláv régiségek hamisítása éppúgy a modern nemzeti kultúrák megképzését szolgálta, mint sok egyéb más legitim tudományos és művészi eszköz, amelyet a 19. század első felében alkalmaztak. Ezek után joggal merül föl a kérdés, jó és szükséges volt-e a szláv régiségek hamisítása? A hamisítás, mint az *igazi* elleni támadás, hagyományosan és általában véve természetesen rossz, ám a régiséghamisítások és a modern nemzeti kánonok vonatkozásában kimutatható bizonyos retrospektív történeti *szükség-szerűség*. Ahhoz ugyanis, hogy egy struktúra létrejöjjön, gyakran van szükség indukcióra, segédeszközre. A közép-európai régiségek hamisításának szükségszerűsége leginkább talán azzal az építészeti hasonlattal világítható meg, hogy egy boltív fölépítéséhez többnyire szükséges egy álboltív, amely az igazi boltozat zárókövének behelyezése után kockázatmentesen eltávolítható. A következőkben négy példán mutatjuk be a hamisítások és régiségek egymást átfedő halmazát, amelyek utat találtak a szláv kultúrákba vagy eleve a szláv kultúrák termékeiként jöttek létre.

1. A jávai méregfa

A hamisítás okait kutatva Radnóti Sándor az egyik leggyakoribb motivációnak az imposztorkodást tartja, amelynek célja a sznob megtevesztése és kinevetése (RADNÓTI 1995: 31–54). Ennek illusztrálására egy olyan esetet hozunk példaként, amely más kultúrában született, ám mivel a romantikus fantázia túlfűtött talajára hullott, szinte egész Európán, így a szláv kultúrákon is végigsöpört. Egy angol *hoax* indította el a lavinát, amikor George Steevens (1736–1800) egy holland hajóorvos bőrébe bújva 1774-

es batáviai úti beszámolót tett közzé N. P. Foersch „Mr. Heydinger” szerzői álnéven (WACHTEL 2011: 109) a *London Magazine* 1783-as decemberi számában (HEYDINGER 1783: 513–517). Ebben adott hírt a halálos leheletű fáról, amely körül minden élőlény elpusztul. A jelenség először az angol költőket és festőket ihlette meg (GUSTAFSON 1960: 101–109): Erasmus Darwint, aki helyet adott neki a *The Loves of plants* című poémájában 1789-ben (3. ének 219–58. sorok), majd William Blake-et, aki *The Poison tree* című versében énekelte meg, amely a *Songs of experience* 1794-es kiadásainak egyik darabja, Byront, aki a *Child Harold* negyedik énekébe emelte be a képet (Canto IV, stanza 126). A hamis híradás utat talált a szláv kultúrákba is. Orosz nyelvterületen először a *Gyetszkoje cstenyije dlja szerdca i razuma* gyerekfolyóirat 1786-os 7., majd a *Muza* 1796-os 3. száma adott róla hírt, amelynek hatására megszületett Puskin *Ancsar, drevo jada* című költeménye 1828-ban (BOGOLJUBOVA 1958: 310–323). Cseh és szlovák viszonylatban pedig a *Prvotiny pěkných umění* című lap számolt be a félelmetes növényről,¹ amely híradás nyomán a méregfa bekerült Ján Kollárnak a *Szlávia leánya* Szláv Poklot bemutató énekébe. A vers keletkezésének ideje az 1824-es és az 1832-es kiadás közé esik, amely időszakban az 1824-es, három énekből álló költői mű (KOLLÁR 1824) két további énekkel bővült. A *Szlávia leánya* legteljesebb, 1852-es kiadásában ez a szonett az 564-es számot viseli, és a vers, valamint a hozzá fűzött magyarázat szerint a jávai méregfa Timur Lenknek és az ázsiai despotáknak a metaforája. A jávai méregfa esetében tehát olyan hamis információval van dolgunk, amelynek elsődleges célpontja az angol olvasóközönség volt, és csupán másodlagos hatásként regisztrálható a hamis tény átvétele a fekete-romantika rettegni vágyásának köszönhetően (PRAZ 1963) a közép- és kelet-európai szláv kultúrákban.

2. A Prillwitzi szláv idolk

Az idegen hamisítás szláv domesztikálásának egy másik formájával szolgál a következő példa, amely a németországi Prillwitz városából származik. E mecklenburgi városban az 1760-as évek-

¹ Prvotiny pěkných umění. A *Cysarske kralowské Wídeňské nowiny pro narod český a slovenský* c. lap (1813–1817) melléklete. Praci Jana Nepom.[uka] Nor.[berta] Hromadky [Jan Nepomuk Norbert Hromádka/Hromátko]. Nakladem Winc. Witizeoslawa Dlauheho. 1813. 29. sz.

ben szláv idOLOkat találtak. Az idOLOknak kitüntetett szerep jutott az újkori kulturális kánonokban, hiszen azokat valamely nép kereszténység előtti őS- vagy koraközépkori történetéhez kötötték, és kultikus tárgyként a romlatlan nemzeti génuszt voltak hivatva megtestesíteni. A németországi pogány szláv törzsek hitvilága, mitológiája nagy csáberővel bírt, történetük a koraközépkori krónikáknak köszönhetően viszonylag jól dokumentálható volt, nyelvük és kultúrájuk pedig, az újkori német tudományosságának hála, meglehetősen földolgozottnak bizonyult (GROSSER 1714; MATTHÄI 1721; KÖRNER 1766). Az elsüllyedt Atlantisz mitikus szláv variánsáról van szó tehát ebben az esetben, amely számos vonatkozásban megjelent a 18–19. századi német (pre)-romantikában.

A *Prillwitz*i idOLOk története szorosan összefügg Andreas Gottlieb Masch (1724–1807) evangélikus lelkész és történész tudósi munkásságával, aki leírta és publikálta őket (MASCH 1771). A több mint hatvan bronzszobor fokozatosan került elő egy neubrandenburgi aranyműves családnak a Tollerzensee melletti földterületéről azok után, hogy az első darabokra fölfigyelt a Sponholz-házban látogatást tevő helyi orvos. A teljes kollekciót Andreas Masch szuperintendens vásárolta meg Carl von Mecklenburg herceg megbízásából, aki azt megtette gyűjteménye legjelentősebb ékességének. Masch egész életében kardoskodott az idOLOk eredetisége és szláv volta mellett, amelyek szerinte az obodrita törzs mitikus, elsüllyedt városának, Rhetrának a templomából származtak.

A *Prillwitz*i idOLOk gazdag korabeli cseh recepciójából most csak két mozzanatot emelünk ki. Az első Josef Dobrovskýhoz kötődik, aki ebben az esetben nem élt gyanúperrel, és a *Cseh nyelv és irodalom története* c. könyvében hírt adott a szobrocskák-ról (DOBROWSKY 1792: 31). Kollár Dobrovský közlése alapján biztosított helyet a Szláv Mennysország szláv régiségeket bemutató 462. számú szonettjében Maschnak, amely alkalmat kínált a számára, hogy a *Magyarázatokban* átvegye Dobrovskýtól a fenti információkat. Kollár ugyanakkor minden bizonnyal nem Masch könyvéből merített, hiszen akkor bizonyára megemlítette volna azokat a metszeteket is, amelyek a szobrok egy részét ábrázolják a könyvben, és bizonyára nem került volna el a figyelmét, hogy

több bronzfigurán is olvasható a Rhetra felirat (MASCH 1771: 2, 3, 4, 8, 13 figura).

A *Prillwitzi idolk* tehát alapvetően egy koraközépkori, pogány szláv mítosz német közvetítéssel történő újjáéledésének tárgyi bizonyítékainak látszódtak, amelyek a nemzeti ébredés korának évtizedeiben táplálták a pogány szláv kultúra magas anyagi és szellemi fejlettségének mítoszáét. Ráadásul a modernizálódás útjára lépő közép-európai szláv kultúrák a témát „készen” és „ingyen” kapták: éppen arról a kulturális területről érkezett, amelynek az expanziójával szemben leginkább védekezni kényszerültek ezekben az évtizedekben. A *Prillwitzi idolk* mítoszával azonban ugyanaz a német tudományosság számolt le, amely egy évszázaddal azelőtt megteremtette. Hamisítvány voltukat minden kétséget kizáróan a 19. század közepén bizonyította a mecklenburgi régiségtudós és levéltáros Friedrich Lisch (1801–1883). Ily módon az eset a 18. század egyik legnagyobb régészeti hamisítványaként híresült el (LINNEBACH 2011).

3. A Királyudvari és Zöldhegyi kézirat

A *Királyudvari és Zöldhegyi Kézirat* (KZK) a kulturális vérkeringésbe való bekerülése pillanatától fogva elképesztő indulatokat ébresztett, és a hitelessége körüli küzdelmek a kulturális és nemzeti paradigmák közötti választóvíz szerepét töltötték be a század folyamán. A KZK eredetiségével kapcsolatos vita ismertetésére itt nincs módunk (BERKES 2003: 192–195), figyelmünket csupán a *Kéziratok*nak a cseh kulturális kánonba való beilleszkedésére irányítjuk. E folyamatban fontos szerep jutott Kollárnak is, aki a *Szlávia leánya* 464. szonettjében, amelyet a szláv könyvtár és könyvtárosok bemutatásának szentelt, kitüntetett helyet biztosított a *Királyudvari kézirat*-nak (KOLLÁR 1852: 464). A verssszituáció szerint a mennyország látogatói megérkeznek a szláv könyvtárhoz, amelynek négy különösen értékes darabjának egyike a szóban forgó mű. Kollár a szonetthez fűzött magyarázatban megadja a *Kézirat* megtalálásának dátumát és megtalálójának nevét, azaz Václav Hankáét, valamint modern cseh nyelvre fordítójának nevét (aki szintén Hanka), és közli német (Svoboda) és orosz (Siskov) tolmácsolójának a személyét is (KOLLÁR 1832: 347).

A KZK első darabját Václav Hanka találta meg 1817-ben a *kiályudvari* templom egyik toronyhelyiségében, amely fölfedezés olyan revelációnak számított, hogy a kor magyar irodalomtörténésze, Toldy Ferenc is beszámolt róla a Tudományos Gyűjteményben (TOLDY 1830). Ez a kézirat hat hősi és történelmi éneket tartalmazott többek között a csehek harcáról a lengyelek, a szászok és a tatárok ellen, valamint nyolc epikus és lírai ének is a kézirat részét alkotta. Egy év múlva került elő még furcsább körülmények között a *Zöldhegyi kézirat*, amelyet egy ismeretlen küldött František/Franz Kolovrat grófnak. Ennek a darabnak a keletkezési kora állítólag a 10. század volt, és egy éneket tartalmazott, amelynek főszereplője Libuše volt. A *Zöldhegyi kézirat* anonim küldőjének esetét Kollár a *Szlávia leánya* 539. szonettjében rögzítette, a várokozásokkal ellentétben azonban az anonim küldőre büntetés várt „sunyi” rejtőzködése miatt, amelynek az lett a következménye, hogy fölvetődött a *Kéziratok* hitelességének kérdése. A szonetthez fűzött magyarázat szerint a *Zöldhegyi kézirat* meglellője egyrészt féltette a kéziratot a németektől, másrészt állását németbarát kenyéradó gazdájától (KOLLÁR 1832: 416). Gyávaságával mindenesetre azt a büntetést vonta magára, hogy nyelvével a Szláv Pokol kapujához szögezték, és csak akkor szabadulhat, ha fölfedi kilétét. Erre a későbbiek folyamán derült fény: a névtelen küldő állítólag egy Kovař nevű uradalmi hivatalnok volt, aki a Nepomuk mellett található, Zöldhegy (Zelená hora) nevű kastélyban állt alkalmazásban.

A KZK hitelességével kapcsolatos kételyeit először a már említett Josef Dobrovský fogalmazta meg, ám a fiatalabb romantikus nemzedék szembeszállt a híres régiségtudóssal. Meggyőzően csupán a 19. század utolsó harmadának filológiai kutatásai mutatták ki a KZK hamisítvány voltát, és bár szerzőségüket abszolút pontossággal mindmáig nem sikerült megállapítani, hiszen a hamisító(k) töredelmes bevallása elmaradt, a tudósok többsége úgy véli, hogy Václav Hanka és Josef Linda állnak a KZK keletkezése mögött (DOBIÁŠ 2010).

A KZK esetében tehát belső szláv és cseh kulturális produktumról van szó, amely azt a célt szolgálta, hogy a cseh kultúra hiányos középkori struktúráját megerősítse olyan szövegekkel, amelyek a cseh koraközépkor legfontosabb történelmi eseménye-

ihez kapcsolódnak (COOPER 2012: 31). A KZK elsősorban a németekkel szemben pozicionálta a cseh kultúrát, amely ily módon föl tudta mutatni az 1200-as évek táján, közép-felnémet nyelven keletkezett *Niebelung-ének* szláv megfelelőjét, sőt a cseh-német régiségi verseny győztesét is (megtalálói a *Zöldhegyi kézirat*-ot két évszázaddal korábbra datálták, mint német párját).

4. Gyerzsavin *Óda Istenhez* című versének japán és kínai fordításai

Az alábbi eset több szempontból is rokonítható az első, a jávai méregfát górcső alá vevő példával. A hamisítás ugyanis mindkét esetben információs síkon zajlik, mégpedig a szláv és az angol-szász kulturális világ közötti kommunikációs csatornában. A hír, hogy Gyerzsavin *Óda Istenhez* című versét a japán és a kínai császár is lefordította majd arany betűkkel selyemre íratta és ki függesztette palotájában, a *Szlávia leányának* 437. szonettjében jelent meg. Az információ eredetileg John Bowring angol nyelvű orosz antológiájából származik (KOLLÁR 1832: 322; BOWRING 1822).

Az angol szerkesztő Gyerzsavin versének angol fordításához fűzött lábjegyzetében Vaszilij Mihajlovics Golovnyinra hivatkozva állítja, hogy a távol-keleti uralkodók a verset ily nagy becsben tartották volna (KOLLÁR 1832: 322). Nagayo japán szlavista ugyanakkor bebizonyította, hogy az információ minden bizonynyal Golovnyin 1811–1813 közötti japán fogságáról írott, 1816-os, szentpétervári kiadású naplójából származik, amely rendkívül népszerű volt a korban, és több nyelvre is lefordították. A japán naplóban a szerző valóban megörökítette az esetet, ám a történet alacsonyabb szinten és név nélküli szereplőkkel esik meg (NAGAYO 1989: 270), így aztán a hitelessége is erősen megkérdőjelezhető. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy Gyerzsavin ódája 19. század eleji japán és kínai fordításának egyelőre nyoma sincs egyik távol-keleti kultúrában sem (NAGAYO 1989: 271).

A régiségek és hamisításaik fönti példatára természetesen bővíthető, és reményeink szerint összeállhat egy olyan, a 18–19. század fordulója körüli évtizedekre jellemző szláv és közép-európai katalógus, amely meghaladja az érdekesség kategóriáját, és szer-

ves részévé válik a korszak kultúrtörténetének. E példaanyag megmutatta, hogy Kollártól, amikor a régiségekkel és hamisításokkal dolgozik, távol állt az imposztorkodás és az anyagi haszonlesés egyaránt, azaz amikor átvette és terjesztette a szláv hamisítványokkal kapcsolatos ismereteket, jóhiszeműen tette azt. Ugyanakkor filológusként foglyává vált a korabeli nemzeti kanonikus és emblematisztruktúráknak, és még mielőtt elkövetkezhetett volna a hamis szláv régiségek lelepleződése, 1852-ben Bécsben elhalálozott.

BIBLIOGRÁFIA

- ALTIERI Charles, 1983: An Idea of a Literary Canon. *Critical Inquiry* 10/37–60.
- BERKES Tamás, 2003: *A cseh eszmetörténet antinómái*, Budapest: Balassi Kiadó.
- BOGOLJUBOVA V. G., 1958: *Escse raz ob isztocsnjyikah „Ancsara”*. <http://feb-web.ru/febbit/pushkin/serial/is2/is2-310-.htm> (Utolsó letöltés: 2019.06.18.)
- BOWRING John, 1822: *Specimens of the Russian Poets With Preliminary Remarks and Biographical Notices. Translated by John Bowring*. F. L. S. Boston: Published by Cummings and Hilliard. https://books.google.hu/books?id=izwVAAA-AYAAJ&printsec=frontcover&dq=Specimens+of+Russian+Poetry+bowring&hl=hu&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Utolsó letöltés: 2017.11.04.)
- COOPER David L. 2012: Padělky jako literární forma autorství. Rukopisy královédvorský a zelenohorský ze srovnávací perspektívy. *Česká literatura* 60/26–44.
- DOBIÁŠ Dalibor, 2010: *Rukopis královédvorský. Rukopis zelenohorský*. Brno: Host.
- DOBROWSKY Joseph, 1792: *Geschichte der böhmisechen Sprache und Literatur*. Prag: bey Johann Gottfried Salve. <https://books.google.hu/books?id=gFwPAAAAQAAJ&printsec=frontcover&dq=Geschichte+der+b%C3%B6hmisechen+Sprache+und+Literatur.+Prag&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwiS4JOpMTbAhXLIJoKHUs0Do0Q6AEIK->

- TAA#v=onepage&q=Geschichte%20der%20b%C3%B6hmisechen%20Sprache%20und%20Literatur.%20Prag&f=false (Utolsó letöltés: 2018. 06.08.)
- EICHHORN Johann Gottfried, 1800: *Allgemeine Bibliothek der biblischen Litteratur* 10, Lipcse: Weidman.
- FOERSCH, N. P., 1783: *Description of the Poison-tree, in the Island of Java*. The London Magazine 1. Enlarged and improved for December, London: R. Baldwin, 512–517. <https://books.google.hu/books?id=vLYDAAAAMAAJ&pg=PA512&dq=upas+tree+Mr+Heydinger&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKewjNy7nbk9fgAhVyKIsKHQvuCeAQ6AEILzAB#v=onepage&q=upas%20tree%20Mr%20Heydinger&f=false> (Utolsó letöltés: 2019 02.25.)
- GORAK Jan, 1991: *The Making of the Modern Canon. Genesis and Crisis of a Literary Idea*. London and Atlantic Highlands, NJ: Athlone.
- GROSSER Samuel, 1714: *Lausitzische Merckwürdigkeiten Darinnen von Beydem Marggraffthümern in fünff unterschiedenen Theilen von den wichtigsten Geschichten*. Leipzig und Budissin: Verlegts David Richter.
- GUSTAFSON Richard F., 1960: The Upas Tree: Pushkin and Erasmus Darwin. *PMLA*, 75, 1, 101–109. <http://www.jstor.org/stable/460432> (Utolsó letöltés: 2019.03.11.)
- HAWRYLUK Vladimir, 2009: *Évangélique slave de Reims dit „Texte du Sacre”*, K. h. nélkül: Editions Beaurepaire.
- KOLLÁR Ján, 1824: *Sláwy dcera we třech zpěvch od Jana Kollára. Druhé vydání* w Budjňě: w Královské universitické tiskárně.
- –, 1832: *Wyklad čili Přjmětky a Wyswětliovky ku Sláwy Dceře. S obrazy, s mappau a s Přjdawkem drobnějšich básnj rozličného obsahu*, od Jana Kollára. W Pešti: tiskem Trattnera a Károliho.
- KÖRNER George M., 1766: *Philologisch-kritische Abhandlung von der Wendischen Sprache und ihrem Nutzen in der Wissenschaften*. Leipzig: gedruckt bey Johann Gabriel Büschel.
- LEGIS Gustav Thormod, 1829: *Die Runen und ihre Denkmäler*. Leipzig: Verlag von Johann Ambrosius Barth.

- LINNEBACH Andrea, 2011: In den „Sümpfen der Hypothesen“ – Wissensvermittlung auf Irrwegen. Die Prillwitzer Idole und die landesarchäologische Forschung in der Aufklärungszeit. GARDT Andreas – SCHNYDER Mireille – WOLF Jürgen (szerk.): *Buchkultur und Wissensvermittlung in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Berlin – Boston: De Gruyter, 293–310.
- MASCH Andreas Gottlieb – WOGGE Daniel, 1771: *Die gottesdienstlichen Alterthümer der Obotriten aus dem Tempel zu Rhetra am Tollenzer-See. Nach den Originalien auf das genaueste gemahlet, und in Kupferstichen, nebst Hrn. Andreas Gottlieb Maschens, Herzogl. Mecklenb. Strelitzischen Hofpredigers, Consistorial-Raths und Superintendentens Erläuterung derselben, herausgegeben von Daniel Wogen, Herzogl. Mecklenb. Strel. Hofmahler*. Berlin: Gedruckt bey Carl Friedrich Rellstab. https://books.google.hu/books?id=WQtnAAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=Die+gottesdienstlichen+Alterth%C3%BCmer+der+Obotriten+aus+dem+Tempel+zu+Rhetra+am+TollenzerSee.+Nach+den+Originalien&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwjO_bf3jdXYAhVDzx-QKHeECD3YQ6AEIJzAA#v=onepage&q&f=false (Utolsó letöltés: 2018.11.04.)
- MATTHÄI Georg, 1721: *Wendische Grammatica, Welche In deutscher Sprache abgefast, nach dem neu-inventirten Principio und leichtesten Wendischen Schreib-Art und Budissinischen Dialecto mit Fleiß eingerichtet, und nicht allein mit nützlichen Anmerkungen, Schematibus, Paradigmatibus und Exemplis auff's deutlichste erkläret; Sondern auch zu mehrern Nutzen mit einen deutschen und wendischen Register zum Nachschlagen versehen worden*, herausgegeben von Georg Matthaei, Diener am Worte Gottes in Calm. Budissin: Verlegts David Richter.
- PACNEROVÁ Ludmila, 1994-96: Česká varianta charvátské hranaté hlalice. *Slovo* 44–46/ 45–62.
- PRAZ Mario, 1963: *Liebe, Tod und Teufel. Die schwarze Romantik*. München: dtv.
- RADNÓTI Sándor, 1995: *Hamisítás*. Budapest: Magvető.

- SCHLÖTZER August Ludwig, 1802: *Russische Annalen in ihrer slawonischen Grundsprach verglichen übersetzt, und erklärt von August Ludwig Schlözer D. Hofrath, Professor in Göttingen. Erster Theil. Allgemeine Einleitung in die alte Russische Geschichte und in die Nordische Geschichte überhaupt.* Göttingen: bei Heintich Dieterich.
- SZILÁGYI János György, 2005: Legbölcsebb az idő. *Szirénzene.* Budapest: Ozirisz, 145–175.
- TOLDY Ferenc, 1830: Ó-cseh literatúra. *Tudományos Gyűjtemény* 14/117–124.
- VOSS Rolf, 2005: *Die Schein-Heiligen von Prillwitz: Regionalmuseum Neubrandenburg zeigt spektakuläre Fälschungen aus dem 18. Jahrhundert.* https://web.archive.org/web/20071009144313/http://www.museumstag.de/museumstag_magazin05/forschen5.pdf (Utolsó letöltés: 2019.06.19.)
- WACHTEL Michael, 2011: *A Commentary to Pushkin's Lyric Poetry 1826-1836,* Madison: University of Wisconsin Press.